

ד ת ש ב

פרשת במדבר, תש"פ, מספר 1369

ספר במדבר – פרקי מבוא בשאלות מדיניות

אלישי בן-יצחק

בעצמאותו של העם שזה עתה השתחרר מכבלי השעבוד?

בפתיחה לספר במדבר מגדיר הרש"ר הירש את תכליתו של הספר ואת עיקר עיסוקו באופן הבא:⁷

בסוף החומש השני סופר על הקמת מקדש התורה, ואילו החומש השלישי היה מוקדש כולו לדרישות שמקדש זה מציג לישראל – בביטוי סמלי של קרבן ובקידוש ממשי של כל החיים. כך צוייר האידיאל שנועד להתגשם בחיי הפרט והכלל, והפרק המסיים, הדין בנדרי הקדש, עוד נתן מקום במסגרת ההלכה לספק משאלה העשויה להתעורר בליבו של אדם: לבטא את יחסו המיוחד אל המקדש הזה על ידי הקדשה סמלית של ערך האדם או על ידי נדר הקדשה של נכסים.

החומש הרביעי חוזר עתה אל המציאות הלאומית, והרי הוא מראה לנו את ישראל כמות שהוא; הוא מציג לפנינו את האומה הממשית ביחסה אל חזון ייעודה, כפי שצוייר בחומש השלישי. בתחילת הספר מונים את האומה כ"עדה", המאוחדת על ידי ייעודה המשותף, ומונים באומה את כל חברה העצמאיים, אחד אחד. כך תחדור ההכרה אל לב נציגי הציבור, שהכלל איננו רעיון גרידא, אלא הוא קיים רק בכלליות הממשית של כל חבריו, וכך יכיר גם כל יחיד, שהוא חבר חשוב של הכלל המצטרף עמו למניין. והתפקיד המוטל על כולם זקוק לנאמנותו של כל יחיד ולמסירותו לייעוד המשותף.

לפי גישתו של הרש"ר הירש, ספר במדבר מבקש לתרגם את האידיאל, שפורט בהרחבה בשני הספרים הקודמים, אל המציאות. ספר שמות עוסק בקבלת התורה וחוקיה, ובציווי על הקמת המשכן ובנייתו. ספר ויקרא עניינו בדרישות של המקדש מעם ישראל ובקדושת הפרט והכלל. ספר במדבר הוא למעשה הביטוי המובהק של התמודדות המציאות עם הערכים האידיאליים, עם יישום הנורמה והעקרונות הנורמטיביים שנלמדו בספרים שמות וויקרא אל תוך חיי המעשה הלאומי. הרב אליעזר וולדינברג כתב: "חוקת היסוד של מדינתנו כבר נתנה בסיני ולא תשתנה לעולמים. לא אנו נתנו

ספר במדבר מוכר גם בכינוי "חומש הפקודים",¹ והוא מתאר תקופה של כ-40 שנה; בין יציאת מצרים ועד לכניסה לארץ ישראל. הספר עוסק בהכנות למסע של בני ישראל, כיצד הוא יתנהל,² וכן באירועים מכוננים שאירעו בתקופת המדבר,³ לרבות אירועים שאירעו על גבול הכניסה לישראל וההכנות לכיבוש הארץ.⁴

ענייני עם ישראל, כפי שהם מתרחשים במדבר, ותיאוריהם תופסים חלק משמעותי בספר. מעניין שמתוך חמשת החומשים, ארבעה חומשים (שמות, ויקרא, במדבר, דברים) מתאפיינים בהיותם השלד המרכזי של עולם החוק היהודי, ומקפלים בתוכם 610 מצוות מתוך תרי"ג המצוות,⁵ אך עיון בספר במדבר מלמד שמבין ארבעת הספרים יש בו את מספר המצוות הקטן ביותר.⁶ מכאן עולה השאלה מה תכליתו של ספר במדבר, ומה אפשר ללמוד ממנו; האם מדובר בסוג של מקבילה לספר בראשית, אלא שספר בראשית מציג את דמותם של שלושת האבות המייסדים של האומה הישראלית, ואילו ספר במדבר מתאר אירועים ראשוניים

* עו"ד אלישי בן יצחק, מרצה במרכז האקדמי 'שערי מדע ומשפט' ובעלים של משרד עורכי דין. יהיו דברינו כאן לעילוי נשמת הילדה תהילה בת מיכל ז"ל, ת.נ.צ.ב.ה.

1 מסכת יומא ז, א; בבלי, סוטה לו ע"ב.
2 הספר פותח במפקד עם ישראל, תיאור מחנה ישראל (פרקים א-ב) מפקד הלויים ועבודתם (פרקים ג-ד); נוהל תנועה – מתי יוצאים למסע מתי חונים (פרק ט) תפקיד החצוצרות (פרק י).
3 למשל: חטא המתאוננים בתבערה; חטא התאוה (י"א); חטא של מרים: לשון הרע על משה (י"ב); חטא המרגלים (י"ג-י"ד עד פסוק לט); חטא המעפילים (יד:מ ואילך); חטא קורח ועדתו (ט"ז), חטאו של משה במי מריבה (כ'); מלחמות עבר הירדן (כ"א); פרשת בלק-בלעם (כ"ב-כ"ה).
4 כך למשל אנו מוצאים מפקד בני ישראל ערב הכניסה לארץ (כ"ו); מינוי יהושע כמחליף למשה (פרק כז). מלחמת מדין (פרק לא) בקשת בני גד ובני ראובן להתיישב בעבר הירדן (פרק לב); סיכום מסעות בני ישראל (פרק לג), גבולות הארץ (פרק לד); הקמת ערי מקלט (פרק לה).
5 ראו דרשתו המפורסמת של ר' שמלאי "תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה" (בבלי, מכות כג ע"ב).
6 כך למשל, ספר החינוך מונה בו רק 52 מצוות (שסב עד תיג), בעוד שבספר שמות נמנות 111 מצוות (ד עד קיד); בספר ויקרא 247 מצוות (קטו עד שסא), ובספר דברים נמנות 200 מצוות (תיד עד תרי"ג).

7 רש"ר הירש, במדבר א:א.

ואף הן יש להם עקרונות המתאימים בכל זמן
וזמן, גם אם המסגרת החיצונית השתנתה.

ומכאן מתבהרת קריאתו:¹³

על כל אחד באשר הוא, ועל תלמידי החכמים
היושבים על מדין והלנים באוהלה של תורה
– את החובה הנמרצת, להיפנות לבירור
הלכות מדינה הצריכות לשמש בסיס לתחוקת
המדינה וסדרי החברה הישראלית.

אחת הטענות שנשמעות מעת לעת היא, שאין
בהלכה היהודית כדי לספק מענה הלכתי לבעיות
מדיניות ולשאלות ציבוריות המתעוררות היום.¹⁴ יש
הסבורים שההלכה היהודית מצטמצמת לארבעת
חלקי השולחן ערוך בלבד,¹⁵ אך לא היא. נראה שהיא
נוגעת ובעלת אמירה בכל תחום. גישה זו מתיישבת
עם תפיסת חז"ל שלפיה התורה נמנית בין הדברים
שנבראו קודם העולם,¹⁶ ומצד עצמה היא הייתה
התוכנית האדריכלית לבריאת העולם, כפי שקובע
הזוהר: "קודשא בריך הוא אסתכל באורייתא וברא
עלמא".¹⁷

הנה כי כן ספר במדבר הוא בחינת חלוץ ההולך
לפני המחנה. יש בו כדי להניח תשתית פוליטית
מדינית בעם ישראל. תשתית שיש בה כדי לסלול
נתיבים במחשבה הפוליטית.

לה את תוקפה וממילא לא בידינו לבטלה, ועל
כורחנו תתקיים".⁸

ספר במדבר יכול ללמדנו את סדר הדברים
הנכון לעיסוק בהלכות מדינה. עם ישראל, בהיותו
בגלות, עסק בבניית ארבעת חלקי השולחן ערוך.
עתה, לאחר בניית מסד הלכתי איתן התעורר הצורך
לעסוק בחיי האומה והמדינה; בהיותו של עם
ישראל ריבון בארצו ובן חורין לנהל את חייו יש
משום הגשמת האידיאל הישראלי.⁹

אלא שקיומו של אידיאל מחייב בנייה של
מערכת מדינית חברתית, כפי שמשמיע לנו הרא"ה
קוק:¹⁰

כאשר הגיע התור של בנין האומה בארצה,
והצורך המעשי של הסדורים המדיניים
והחברתיים נעשה חלק מתכנית פועלי הכלל,
הרי הם הם גופי תורה, וכל מה שיתרחבו
הגורמים המעשיים ויתבססו יותר יפעל הרוח
המלא קדושה וחיי אמת על העולם ועל
החיים, ואור ישראל יאיר פני תבל בכליל
יפעתו.

הרב וולדינברג בהקדמתו לספר "הלכות מדינה"
כותב:¹¹

חוקי האלוקים ותורותיו שבכתב ושבעל פה...
נושאים בחובם השקפת חיים מלאה ומקיפה
על עם נורא... החי חיי העצמיים בארץ
חמדתו, ודי אונים להם לפתור את כל
בעיותיו המשטריים והמדיניים להשכלתו
ולהצלחת ביסוס ממלכתו.

הרב שאול ישראלי קובע:¹²

שהלכות ציבור ומדינה אף הם גופי תורה הם,
אף להם יסודות מוצקים אשר אין לזוז מהם,

8 **הלכות מדינה**, חלק ראשון, ירושלים תש"ב, עמ' 20.
9 בשאלת חשיבות קיומה של מדינה עצמאית ראו: ר'
יוסף אלבו, **ספר העיקרים** מאמר ד, פרק מא: "ויעוד
ירושת הארץ והדברים הגשמיים לכלל האומה על יד
האבות היה, כדי שיוכלו להשיג ההצלחה הנפשית,
בהיותה האומה בשלווה ובהשקט, כי בהיותם גולים
בארץ לא להם אי אפשר להם לעבוד השי"ת כראוי".
על הצורך הכללי בקיומה של מסגרת מדינה ראו:
מהר"ל, **נצח ישראל**, פרק א: "ישראל אינם ראויים לפי
סדר המציאות שיהיו תחת ממשלת אחרים והיו
אחרים משעבדים בהם, כי לא על דבר זה הם
נבראים... כי שעבוד אומה באומה אין זה ראוי לפי
סדר המציאות אשר ראוי. כי ראוי שתהיה כל אומה
בני חורין".

10 הרא"ה קוק, **אורות התחיה**, פסקה כז, וראו עוד
אורות התחיה פסקה ה "הצורה התמציתית של כל
סדרי חיי החברה ע"פ המטבע האלוהית המתאמת אל
החיים, המרחבת אותם, מטרתם מרוממתם אל
החופש ואל הריכוז של כל האמצעים העושים את
החופש למתנה טובה באמת, גנוזה היא במערכת של
המצות התלויות בארץ, במקדש ובממלכה השלמה
הישראלית, בהם ובסדריהם..."

11 חלק ראשון, עמ' 6.

12 הרב שאול ישראלי, **הרבנות והמדינה**, ירושלים
תשע"ה, עמ' 47.

13 שם, עמ' 36.

14 ראו: ידידיה שטרן, נגישותה של ההלכה לסוגיות
מדיניות, **משפט וממשל** ד, עמ' 215 (תשנ"ז). הוא
קובע במסקנתו: "פסיקה הלכתית עכשווית בשאלות
מדיניות – גם אם מותרת וגם אם היא ראויה –
חייבת להיות צנועה וזהירה" (עמ' 242).

15 ראו, למשל, ישעיהו ליבוביץ, **יהדות, עם יהודי
ומדינת ישראל**, תל אביב 1975, עמ' 195-196. בין
השאר הוא כותב: "לפי התפיסה שהתגבשה בהלכה –
עם ישראל 'בזמן הזה' הוא ישות ציבורית שאין עליה
פונקציות ממלכתיות פוליטיות, ואדם מישראל הוא
אדם שאין עליו חובות אזרחיות ותפקידי אזרח
במדינה. זהו יסוד היסודות והעמוד של ההלכה
כולה... היעדר הפונקציה הממלכתית הריאלית לעם
ישראל היה התנאי והנחת היסוד לעיצובה של
ההלכה בצורת הגיבוש שהגיע לידינו, וכל החוקה
התורנית העוסקת במדינה ובחברה, בארגון
ובסידורן ובסיפוק-צרכיהן, לא נועדה מעולם למימוש
במציאות ההיסטורית, אלא היתה ציור אידיאלי
לימות המשיח, ציור שאי התגשמותו בהווה הריאלי
היא אימננטית לו. מימי המשנה הקדומה ביותר עד
לאחרוני הפוסקים לא עסקה ההלכה במציאות
פוליטית חברתית-ישראלית כתופעה בעולם הטבעי-
ריאלי ולא הסדירה את בעיותיה".

16 בבלי, פסחים נד ע"א.

17 **זוהר** כרך ב (שמות) פרשת תרומה דף קסא ע"ב; וכן
מובא במקום אחר: "קודשא בריך הוא למברי עלמא
אסתכל באורייתא וברא ליה" **זוהר** כרך ג (במדבר)
פרשת קרח דף קעח ע"א.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
[f](#) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף